

МИШЕЛЬ МОНТЕН ТАЪЛИМОТИДА ЕТУК АХЛОҚЛИ ШАХС ТАРБИЯСИ ҲАҚИДАГИ ҒОЯЛАРИ

Қурбонов Умиджон Эгамбердиевич¹

¹ Самарқанд Давлат Университети мустақил тадқиқотчиси
<https://doi.org/10.5281/zenodo.5550538>

МАҚОЛА ТАРИХИ

Qabul qilindi: 21-sentabr 2021
Ma'qullandi: 25-sentabr 2021
Chop etildi: 30-sentabr 2021

KALIT SO'ZLAR

"Тажрибалар", Уйғониш даври, Лотин тили

ANNOTATSIYA

Уйғониш даври ўз фикрлари ва ишларида эркин, қўрқмас холда дунё билан ҳар томонлама алоқалар тузиш ва алоқаларга киришган шахсни шакллантирди. Ушбу шахснинг универсаллиги, унинг ўзига хос уйғунлиги ўтмишда қолди. Бироқ, маънавий саломатликни сингдириш, шахсий эркинликка бўлган лаззат бежиз эмас эди. Бугунги кунда ҳам у Уйғониш даври маданиятининг буюк мактабидан ўтган халқларга жаҳон тарихидаги энг фожiali вазиятларда ўзларини сақлаб қолиш, кулдан кайта тирилиш, ҳаётга қайтишга ёрдам беради.

Инсон учун жуда муҳим нарсани нафақат туғма ёки ижтимоий ҳодисаларга нисбатан уларнинг хилма-хиллиги билан, балки, энг аввало, ўзига, унинг ички дунёсига ва бошқа инсонларнинг маънавий оламига нисбатан билиш муҳим эди. Ва бу шунчаки қизиқиш эмас, балки, чуқур, доимий, ҳаётий зарурат эди. Унинг доимий мамнуниятсиз, ҳеч бўлмаганда маълум даражада, инсоннинг мавжудлигини баҳолаш мумкин эмас эди. Ташқи томондан кимдир эмас, балки мутафаккирнинг ўзи, ўзининг табиати, ички эҳтиёжлари билан ҳар доим фалсафий мулоқотда, чунки у "бошқасига" нисбатан ўзини акс эттиролмайди. Инсоннинг дунёдаги ўзига хослигини ва абадий дунё олдида ўлимини

англаши ҳақиқати уни "мен" ва қолган "дунё" нинг асосий алоқаларини тушуниш даражасига чиқишга мажбур қилади.

Монтеннинг "Тажрибалар"да акс этган дунё ҳақидаги тушунчаси, моҳиятан, XVI аср нуктаи назардан гуманист-олим томонидан дунёга қарашдир, яъни, қадим дунё доноликни қайта очадиган ва уни инсоннинг ахлоқий такомиллаштиришига йўналтирадиган инсоннинг дунёкарашидир. Айнан бундай тушунча бугунги кунда Президентимизнинг давлатимизнинг Учинчи Ренессанс даври ҳақидаги мулоҳазалари нуктаи назаридан айниқса долзарб ва ҳамоҳангдир.

Шу нуктаи назардан келиб чиқадиган бўлса, "етук ахлоқий шахс"

тушунчасининг моҳиятини фалсафий тушуниш Монтеннинг инсонда ахлоқий принципга оид фикрларида мавжуд бўлган фалсафий билимларнинг англлатувчиси ҳисобланади

"Тажрибалар" асари матнида "етук ахлокли шахс" покликни ахлоқий англаш соҳасидаги меъёрлар ва баҳолашлар кулами ўзини ўзи биладиган шахснинг ҳаётий тажрибаси призмаси орқали тақдим этилган. Тажрибалар матнидаги ушбу концептуал тушунчанинг мантикини таҳлил қилиш унинг мазмун моҳиятини XVI аср оламининг лисоний қуринишида очиб беришга имкон беради, яъни, ушбу тушунча қуйидаги ахлоқий таърифлар билан ўзаро боғлиқ бўлган "ахлоқ - хулқ-атвор - этика" мантикий учбурчагини бирлаштирган билимларнинг ҳажмий тузилиши сифатида пайдо бўлади; булар: "Ахлоқ бу онгнинг бир шакли, ички ўзлаштирилган хулқ-атвор кодекси" (Фалсафа лугати, 1991, 270-бет); "Ахлоқ - хулқ-атворни белгилайдиган қоидалар" (Ожегов, 1990, 420-бет); "Этика - одоб-ахлоқ соҳасидаги меъёрлар ва баҳоларнинг тўпламидир" (Фалсафа лугати, 1991, 545-бет). Демак, "етук ахлокли шахс"ни тушуниш учун яхши фазилат (саховат) том маънода ахлоқ, ахлоқ-одоб ва этикани ўз ичига олган фазилат тушунчасининг кенг доирасидаги асосий тушунчага амал қилишни такозо этади. Кейинчалик, даврнинг мафкуравий иқлим ўзгариши билан XVI аср гуманистлари тушунчасида "ахлоқ" тушунчасининг ўзгариши ахлоқни англашдан шахснинг

ички ахлоқий қонуни асосида фазилат сифатида ўтишни белгилайди ақлга асосланган ахлоқий хатти-ҳаракатлар қоидаларини билдиради. Ва бу эса бугунги кун ҳақиқати билан жуда мос келади, айниқса, "етук ахлоқий шахс"нинг тарбияси ва шаклланишини тушуниш доирасида, Монтеннинг фикрига кўра, эрта болалиқдан бошланади, яъни: болаларга эркин услубда гапириш ва фикрлашни ўргатиш керак, уларга тортишиб булмайдиган, аммо мулоҳаза юритишга, мавзун янада урганишга олиб келадиган ҳолатни яратиш керак, ва улардан худди шу услубдаги нарсани талаб қилиш керак. "Олтмиш ёшга тўлган инсонда талаба киефаси ун ешдаги профессор киефасидан афзаллоқдир"¹, дейди мутафаккир.

Шу нуқтаи назардан, Монтен ёш талаба билан суҳбатлашиш услубини қуйидагича тушунтиради: у ҳеч нарсани катъий тасдиқламайди, ҳеч нарсани ўргатмайди, у қарама-қарши фикрлар, қарама-қарши фактлар билан тўқнаштиради ва бу қарама-қарши фикрлар ва фактлар соҳасида болани фикр уйлашувида қолдиради. Ҳар бир инсонда бутун инсониятнинг бир заррачаси мавжуддир, дейди Монтен. Ва мутафаккирнинг фалсафий тактикаси айнан шунда намоён бўлдики, инсондаги бутун инсониятнинг бу зарраси унга ишончли ва бошқаларга тажовузкор бўлмаган ҳолда кўрсатилди. Монтеннинг ўзи, "Тажрибалар" асарининг матн таҳлили шуни кўрсатадики, ҳеч қандай ғазаб ёки

¹ Монтень М. *Опыты. Книга 3. Издание подготовили А.С. Бобович, Ф.А. Коган-Бернштейн, Н.Я. Рыкова, А.А. Смирнов. 2-е издание.*

Ответственный редактор Ю.Б. Виппер. - Москва: «Наука», 1979. - С.11.

жанжал ва келишмовчиликларга мойилликни умуман вазифа ва масъулият туфайли эмас, балки ёвузлик ва иллатларга бўлган ички антипатияси туфайли тушуниш мумкин, чунки мутафаккир шундай тарбия олган эди, унинг болалик таассуротлари, отанинг ва оиланинг яхши намуналарида шаклланган эди. Демак, одамни ахлоқий тарбиялашдан мақсад - авваламбор ёвузликдан йирокда булиш.

Хулоса қилиб айтганда Уйғониш даври ғоялари ва фикрлар курашини бизга "Тажрибалар" китоби изланувчан фикрлар куршовида етказди. Бу эса, ушбу асарни ижодий ўқишга ундайди. Ғоялар, ҳукмлар, қарашлар ҳар доим инсон ҳаёти билан чамбарчас боғланган, характер, темперамент, руҳий ҳолат, таржимаи ҳол, ирсият билан пайвандланади. Уларнинг ҳаётининг асл келиб чиқиши шахснинг маънавий тузилишидадир. Ўтмишдаги буюк мутафаккирларимиз ва

маърифатпарварларимиз бизни айнан шу нарсага ўргатган эмасми?! Мишел Монтеннинг бугунги кун билан уйғунлиги, авваламбор, у қадимги классикларнинг ғояларини ривожлантириб, Европа цивилизациясини батафсил ва қаттиқ танқид қилишида. Аммо унинг замонавий маданиятшуносликка қўшган ҳиссаси шу билан чекланмайди. Монтен антропоцентризм асосларини силкитди десак, муболаға бўлмайди. Ундан инсоннинг даъво қилинган қудратлилигини танқид қилиш линияси бошланади. Маданият дунёсини нафақат инсонга, балки табиий қонунларга ҳам мос равишда яратиб, табиат билан уйғунликда яшайдиган табиий одамнинг апологетикаси буюк юнон Демокрит асарларидаги ғояларни ривожлантирган ва чуқурлаштирганлиги Монтен билан бошланади.

References:

1. Монтень Мишель. Опыты. Т. I-III. – М., 1958-1960. С.204.
2. Монтень М. Опыты. – Кн. 1, 2. – М.: Наука, 1979. С.702.
3. Монтень М. Опыты. – Кн. 1, 2. – М.: Наука, 1979. С.76.
4. Монтень Мишель. Опыты. Т. I-III. – М., 1958-1960. С.297.
5. Малиева Т.И. «Опыты» М. Монтеня об искусстве жить достойно / Т.И. Малиева, З.Х. Тотрова // Современные исследования социальных проблем. – 2016. – № 3–3(27). – С.176.